

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme

Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK*

* Yrd. Doç. Dr., Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Çoban Öztürk, Ebru, “Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 48, s. 37-53.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme

Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

*Yrd. Doç. Dr., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Çankaya Üniversitesi, Ankara.
E-posta: ebrucoban@cankaya.edu.tr*

ÖZET

Ruanda'da 1994 yılında yaşanan soykırım eylemlerinin ardından çözüm ve toplumsal uzlaşma süreçleri başlatılmıştır. Bu bağlamda siyaset, ekonomi, hukuk ve sosyal psikoloji alanlarında topyekün bir çalışma yürütülmeye çaba harcanmaktadır. Çalışmalar hem ulusal hem uluslararası düzlemde gerçekleştirilmektedir. Uzlaşma sürecine en önemli ve somut katkı Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden gelmektedir. Bu Mahkeme geçici olarak kurulmuştur ancak Ruanda'daki toplumsal uzlaşma süreci ve uluslararası hukuk açısından kalıcı izler bırakmış bir mahkemedir. Mahkeme yirmi birinci yılını doldurmuştur ve ad hoc olması sebebiyle 2015 yılı sonunda yargılamaları tamamlamasına ve görevini sonlandırmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede Mahkeme resmi olarak 31 Aralık 2015'te görevini sonlandırmıştır. Kalan davalar ve yargı yetkisi ulusal mahkemelere ve yeni kurulmuş olan Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması'na devredilmiştir. Çalışmada öncelikle Mahkeme'nin yapısı ve görevi sonlandırma stratejisi, ardından Ruanda'daki uzlaşma süreçlerine katkılarından bahsedilecektir. Son olarak, Mahkeme'ye ve ulusal adalet sistemine yönelik eleştiriler ile Ruanda'daki toplumsal uzlaşma süreçleri üzerine genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ruanda, Toplumsal Uzlaşma, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Görev Sonlandırma Stratejisi.

An Assessment of Reconciliation Processes and Completion of the International Tribunal

ABSTRACT

After the 1994 Rwandan genocide, solution and social reconciliation processes has started in this country. These processes are being conducted in terms of politics, economics, social psychology and law both in international and national levels. The most important and substantial contribution to the reconciliation process has taken place mainly from the International Criminal Tribunal for Rwanda. The Tribunal was established as an ad hoc Tribunal but its contributions to the social reconciliation and international law is permanent. The Tribunal has completed its twenty first year for now and as an ad hoc tribunal, its mission is going to be terminated at the end of 2015 after completing its proceedings. The Tribunal's mission was completed at December 31, 2015. The jurisdiction of the Tribunal and the ongoing cases will be assigned to national courts and to the newly established International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. This study presents the structure and completion strategy of the Tribunal and the contribution of it to the reconciliation processes of Rwanda. Then criticisms about the legal systems and social reconciliation are going to be discussed.

Keywords: Rwanda, Social Reconciliation, the International Criminal Tribunal for Rwanda, Completion Strategy.

Giriş

1994 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında, yaklaşık yüz gün içerisinde Ruanda'daki Hutular, toplam ülke nüfusunun %14'lük azınlığını oluşturan Tutsilere karşı sistematik ve planlı öldürme eylemleri başlatmıştır. Bu eylemlerin sonucunda o tarihteki ülke nüfusunun neredeyse yarısı ölüm ve göç sebebiyle ortadan kaybolmuştur. Gerçekleşen şiddet olaylarının soykırım olduğu tüm uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk literatüründe ortak bir kanıdır. Soykırım eylemlerinin Ruanda başta olmak üzere tüm Orta Afrika bölgesinde sosyolojik, siyasi, psikolojik ve ekonomik olarak tarif edilmesi güç ve nesiller boyu sürecek etkileri olmuştur.

Ruanda'da şiddetin ortaya çıkışının tarihsel ve toplumsal bir alt yapısı mevcuttur. Şiddetin bu ülkede gayet öngörülür olduğu da bilinmektedir. Nitekim soykırım eylemleri başlamadan önce yapılan siyasi kampanyalar ve propagandalar açık biçimde Hutuları Tutsilere karşı şiddete yönelten niteliktedir. Medyanın şiddeti teşvik eden ve şiddeti yönlendiren yayınları mevcuttur.¹ Ayrıca ilkel ve gelişmiş silahların depolandığı ve kimlerin önce öldürüleceğine ilişkin listelerin hazırlandığı bilinmektedir.² Resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık bir milyon insanın yüz gün gibi kısa bir sürede ve çoğunlukla ilkel tarım aletleriyle öldürülmesi, eylemlerin planlı, hızlı ve acımasızlık düzeyinin yüksek olduğuna bir işaretir. Şiddet eylemlerini sonlandıran ülkenin ordusu ya da hükümete bağlı güçler olmamıştır. Tam tersine, yok edilmek istenen Tutsi azınlığın ülke dışındaki silahlı gücü olan Ruanda Vatansever Cephesi (*Rwandan Patriotic Front-RPF*)³ komşu Uganda topraklarından Ruanda'ya geçerek Hutuların şiddet eylemlerini sonlandırmıştır.

Şiddet olayları sona erdiğinde ise siyaseten ve ekonomik olarak çökmüş bir ülke ile ölenlerin yasını tutan ve öç alma isteği kuvvetle muhtemel bir insan grubu kalmıştır. İşlenen suçların Ruanda ulusal mahkemelerinde yargılanabilmesi neredeyse imkânsızdır. Çünkü var olan mahkemelerin, personel ve bina yetersizliği gibi temel sorunları vardır. Üstelik ülkede eğitilmiş nüfusu oluşturan Tutsilerdir ve Tutsi kökenli hukukçulardan bir kısmı ölmüş, diğerleri de ülke dışına kaçmıştır. Buna ek olarak, halkın büyük bölümünün suça iştiraki söz konusu olduğundan yargulamalar mahkeme kapasitesini fazlasıyla aşmaktadır.

Şiddete maruz kalan ve sonrasında şiddeti sona erdirerek yönetimi ele geçiren Tutsiler olmuştur. Şiddeti durdurmaya çalışırken kendileri de hukuka aykırı fiillere başvurmuştur ve yönetimi ele geçirdikten sonra kendi eylemlerinin yargılanmasını engelleyebilecekleri kolaylıkla tahmin edilebilir bir durumdur. Aynı şekilde Hutuların, suça iştirak eden Hutu liderleri, komutanları ya da bürokratları vermek istemeyebilecekleri tahmin edilebilir gelişmelerdir. Bu denli acımasız uluslararası suçların işlendiği ülkelerde faillerin yargılanmasının ve suçluların cezalandırılmasının ulusal mahkemelerde gerçekleştirilmesine nadir olarak rastlanmaktadır. Genel eğilim mağdur tarafın öç almak üzere yeni bir şiddete başvurması şeklindedir. Bu nedenle şiddetin yinelenmemesi ve toplumsal, bölgesel ve uluslararası adaletin yerine getirilmesi için suçun cezalandırılması büyük önem arz etmektedir.

1 J. P. Chrétien, *et.al.*, *Rwanda: les médias du génocide*, Paris, Karthala, 1995; A. Thompson (der.), *The Media and the Rwanda Genocide*, Pluto Press, Londra, 2007.

2 G. Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, New York, Columbia University Press, 1995, s.222; J. Gasana, *Rwanda: du parti-état à l'état-garnison*, L'Harmattan, Paris, 2002, s.243; A. Des Forges, *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, Human Rights Watch, New York, 1999, s.87-90.

3 Uluslararası literatürde *Rwandan Patriotic Front*'un kısaltması yaygın olduğu için metinde de RPF olarak kullanılmıştır. Fransızcası *Front patriotique rwandais* olup kısaltması FPR'dir. 1990 yılı öncesi gerçekleşen şiddet eylemleri ve iç savaşlar sonucunda Ruanda'yı terk etmek zorunda kalan Tutsilerin Ruanda dışında kurdukları silahlı birliklerdir. Hutular 1994'te Tutsilere saldırıya başlayınca RPF, Ruanda topraklarına girmiş ve hem Hutu milis güçlerini, hem de çoğunluğu Hutulardan oluşan Ruanda ordusunu durdurmuştur. Detaylı bilgi için bkz. K. C. Moghalu, *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

Soykırım başlamadan engellenebilir miydi sorusunu hem ülke hem uluslararası toplum açısından incelemek gerekmektedir. Ülke içinde şiddetin engellenmesi veya hiç başlamaması gibi bir durum söz konusu değildir. Zira ortaya çıkan şiddet sadece bir sonuçtur. Şiddeti oluşturan etkenler doygunluk noktasındadır. Soykırımın hemen öncesinde ülkede ekonomik güçlükler ve çok partili rejime geçişten kaynaklı dalgalanmalar mevcuttur. Tarihsel olarak iki grup arasında bir şiddet döngüsü göze çarpmaktadır. Ayrıca itaate dayalı bir sosyokültürel yapı, devletin halkı üzerinde fazlasıyla etkin olan denetleme, emir verme ve kontrol edebilme gücü gibi önemli yapısal etkenler vardır. Üstelik Hutu yöneticiler tarih boyunca ayrıcalıklı olan Tutsi azınlığı yok etmeye kararlı görünmektedir. Tutsilerden oluşan ve ülke dışında konuşlanan bir silahlı birliğin tehdidi de etkilidir. Tüm bu etkenler birleşince ortaya acımasız eylemlerin çıkacağı kuvvetle muhtemeldir. Hutular çok iyi organize olarak silahlanmışlardır. Paramiliter grupların desteğiyle ve radyonun propaganda yoluyla halkı yönlendirmesiyle beraber Tutsilere karşı soykırım eylemleri başlatılmıştır. Şiddet eylemleri yaklaşık yüz gün sürmüştür. Resmî olmayan rakamlara göre bir milyon civarında insan öldürülmüş ve bu rakamın iki katından fazlası da göç etmek zorunda kalmıştır.

Uluslararası toplum ya da örgütler Ruanda'da şiddeti engelleme ya da sona erdirmeye başarılı olamamıştır. Soykırım eylemleri başlamadan önce radyodan Tutsiler aleyhine propagandalar başladığından, bölgede bulunan Birleşmiş Milletler (BM) güçleri ve çok sayıda insan hakları örgütü bu durumu Avrupa ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) rapor etmişler, ciddi şiddet eylemlerinin yaşanacağından bahsetmişlerdir. Bu raporlara rağmen, Fransa, Belçika, ABD ve BM şiddet olaylarına müdahale etmemişler ve gerekli müdahaleyi yapmadıkları için eleştirilmişlerdir.

1994 yılında olaylar başlamak üzereyken ve olayların seyri sırasında, ülkede var olan barış gücü birliklerinin sayısı ve yetkileri artırılmamış, tam tersine birlikler geri çekilmiştir. Barış Gücü'nün yetki sorunları bilindiğinden bu durum kısmen anlaşılabilir. Uluslararası toplumun tam anlamıyla şiddeti durdurmasını beklemek de çok gerçekçi değildir. Çünkü bu dönemde Hutular şiddete başvurma konusunda kararlıydılar ve organize olmuşlardır. Böyle durumlarda uluslararası toplumun daha fazla yetkilerle donatılmış farklı birlikler oluşturması mümkündür fakat bu yöntem başvurulmamıştır. Etkin birliklerle şiddetin soykırım düzeyine varmasının engellenmesi ve ölümlerin sonlandırılmasına da azaltılması mümkün olabilecektir.

Ruanda'da şiddet önlenememiştir ancak BM gözetiminde bir uluslararası mahkeme kurarak olaylar sonrasında adaleti yerine getirebilmek ve toplumsal uzlaşmaya katkıda bulunabilmek için bir adım atmıştır. 1994 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 955 sayılı kararıyla, 1 Ocak-31 Aralık 1994 tarihleri arasında Ruanda'da gerçekleşen hukuk ihlallerini soruşturmak ve yargılamak üzere Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuş ve Tanzanya'nın başkenti Arusha'da konuşlandırılmıştır. Mahkeme uluslararası hukuk açısından önemli ve az rastlanır gelişmelerden biridir. BM Güvenlik Konseyi inisiyatifi ile barış ve güvenliği sağlamak üzere kurulmuştur.⁴ Yapısı, yargı yetkisi kapsamındaki uluslararası suçlar, üst düzey yetkililerin yargılanabilmesi Mahkeme'yi önemli kılan niteliklerdendir.

Ruanda'da yaşanan soykırım eylemlerinin olumsuz etkileri devam etmektedir. Ülkede şiddet sonrası çözüm ve uzlaşma süreçleri yürütülmeye çalışılmaktadır. Uzlaşma sürecinin siyaset, ekonomi, sosyal psikoloji, hukuk gibi çok yönlü yürütülmesi gereklidir. Zira çatışma sonrası başlatılan uzlaşma süreçleri sadece şiddetin sona erdirilmesi ya da sorunlara çözüm aranması anlamına gelmemektedir.

4 Y. Aksar, *Implementing International Humanitarian Law: from the ad hoc tribunals to a permanent International Criminal Court*, Routledge, Londra ve New York, 2004, s.22.

Uzlaşma, çözümünü de içeren ancak daha fazla adım atılmasını gerektiren bir süreçtir.⁵ Ruanda'daki uzlaşma süreçlerine en önemli katkı Mahkeme ile yapılmıştır. Mahkeme'nin kuruluşunun üzerinden yirmi bir yıl geçmiştir. Geçici, belli bir yer ve zaman dilimi için kurulmuş, yani *ad hoc* bir nitelik taşıdığından dolayı Mahkeme'nin sonlandırılması aşamasına gelinmiştir.

Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yargı Yetkisi Dâhilindeki Suçlar

Mahkeme, 955 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Ruanda topraklarında 1 Ocak-31 Aralık 1994 tarihleri arasında gerçekleşen olaylar için kurulmuştur. Komşu ülkelere kaçan ve Ruanda vatandaşı olan failer de bu yetki dâhilindedir. Mahkeme'de daireler ve savcılık makamı mevcuttur. Dairelerden birisi temyiz mahkemesi görevini üstlenmek üzere toplam dört daire görev yapmaktadır. Daimi yargıçlara ek olarak *ad litem* dokuz yargıç bulunmaktadır. Daimi yargıçlardan bir kısmı temyiz mahkemesinde görevlendirilmektedir.⁶ Savcılık makamı ise kanıt toplama ve soruşturma olmak üzere iki temel göreve sahiptir. Savcılık, hiçbir hükümet veya kaynaktan yönlendirilmeyen bağımsız bir makamdır ve savcının kendisinin talep ettiği ya da BM Genel Sekreteri'nin seçtiği yardımcı görevlilerle beraber çalışmaktadır. Savcı dört yıllık görev süresi için BM Genel Sekreteri tarafından önerilen ve Güvenlik Konseyi tarafından atanan yetkin bir kişi olmaktadır ve tekrar aday gösterilebilmektedir.⁷

Mahkemenin yetki alanları Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nde belirlenmiştir⁸ ve soykırım (*genocide*), insanlığa karşı suçlar (*crimes against humanity*) ile Cenevre Sözleşmeleri ve İkinci Ek Protokol'de Ortak Olan Üçüncü Maddenin İhlalleri (*Violations of Article 3 common to the Geneva Conventions and of Additional Protocol II*) başlığında üç uluslararası suç türü için yargı yetkisine sahiptir.⁹ Sadece bireyler yargılanmaktadır, Ruanda'nın devlet olarak yargılanması söz konusu değildir. Bu üç suç dünya üzerinde en yıkıcı suçlar olarak değerlendirildiğinden bu suçların faillerinin cezalandırılmamasının hem uluslararası hukukun bir ayıbı olacağı hem de mağdur yakınlarının öç alma eğiliminin sonucu olarak yeni çatışmaların ortaya çıkabileceği açıktır.

Mahkeme'nin yetkisindeki üç uluslararası suç da geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir ve 2002'de yürürlüğe giren daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin de yetki kapsamında olan suçlardır. İki ceza mahkemesinin arasında yapı, işleyiş ve yargı yetkisindeki suçlar açısından paralellikler mevcuttur. Yetki dâhilindeki soykırım suçu, İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen acı olayların akabinde tanımlanmış yeni bir suç türüdür. Soykırımın uluslararası hukuk kapsamında bir suç sayılması amacıyla BM çatısı altında bir sözleşme taslağı hazırlanmış,¹⁰ 9 Aralık 1948'te "Soykırım Suçunun

5 D. J. Whittaker, *Conflict and Reconciliation in the Contemporary World*, Routledge, Londra ve New York, 1999, s.1-9.

6 Bkz.: *Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, http://www.icls.de/dokumente/ictr_statute.pdf, s. 6, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

7 Ibid., s.7.

8 Ibid.

9 Ibid., Madde 2, 3, 4.

10 Birleşmiş Milletler, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, 1948, http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm. Sözleşme üzerinde, günümüzde de söz konusu olan, bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. İlk olarak, soykırım tanımında geçen etnik, ırksal, dinsel ve ulusal grup kategorizasyonuna kültürel ve siyasi grupların da dâhil edilmesi ve soykırım terimini, kültürel, biyolojik, fiziksel soykırım gibi başlıklarla genişleterek kullanma isteği gündeme gelmiştir, fakat kabul edilmemiştir. İkinci olarak, sözleşme ile bağlantılı yayımlanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararında, soykırım suçu işleyenlerin, ulusal mahkemelerde yargılanabilir olmasına rağmen, uluslararası bir mahkemede yargılanması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bildiğimiz üzere, Soğuk Savaş dönemi bitene kadar uluslararası bir yargı organının kurulması mümkün olmamıştır. W. A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.51-101 ve UN Doc. A/C. 6/SR. 132.

Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme”¹¹ imzaya açılmıştır ve 1951 yılında yeter sayıda devletin sözleşmeyi onaylamasıyla yürürlüğe girmiştir.¹²

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü soykırım suçunu içerik olarak Soykırım Sözleşmesi’nden almıştır.¹³ Soykırım Sözleşmesi’nin birinci maddesine göre devletler, savaş ve barış zamanında soykırımı önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt etmektedir.¹⁴ Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nün ve Soykırım Sözleşmesi’nin ikinci maddesinde soykırım şöyle tanımlanmaktadır: Soykırım, ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastı ile işlenen aşağıdaki eylemlerden herhangi biridir: grup üyelerini öldürme; grup üyelerine ağır bedensel ya da zihinsel zarar verme; grubu fiziksel olarak tamamen ya da kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları altına kasıtlı olarak koyma; gruptaki doğumları engelleme kastıyla önlemler dayatma; grubun çocuklarını zorla başka gruba nakletme.¹⁵ Ayrıca soykırım kapsamında şu eylemlerin cezalandırılacağı ifade edilmektedir: Soykırım; soykırım işlemek üzere işbirliği yapma; soykırım işlemek üzere doğrudan ve aleni kışkırtma; soykırım teşebbüsü; soykırım suçuna katılma.¹⁶

Soykırım suçunu insanlığa karşı suçlar ya da savaş suçlarından ayıran en temel fark kasıt (*intent*) unsurudur. Bu unsurun ispatlanması için kastın ve hatta genel kasıttan ziyade, özel kastın unsurlarına rastlanması gerekmektedir. Kasıt unsuru kanıtlanmadığında eylemlerin soykırım sayılması mümkün olmamaktadır. Soykırım eylemlerinde tanımlanan dört gruptan birine veya birkaçına yönelik soykırım kastı olduğunda o gruba mensup oldukları için soykırım eylemlerine maruz kalmaktadır.¹⁷ Hedef, seçilen bireyleri değil, grubu yok etmektir. Kasıt unsurunu ispatlamak güçtür. Basın yayın organlarından yapılan konuşmalar, siyasi deklarasyonlar, planlar veya parti programları gibi yazılı belgelerin bulunması ispatlamaya yardımcı olabilmektedir.¹⁸ Bu suç türünün tanımlanmasına ve cezalandırılmasına ilişkin en önemli katkıları yapan Lemkin, eylemlerin bir plan dâhilinde gerçekleştirilmiş olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁹ Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi’ndeki Kambanda davasında da bir planın mevcudiyeti soykırım için kanıtlardan biri olarak kabul edilmiştir.²⁰ Suçun tutarlı olarak aynı gruba yönelik işlendiğinin ve sistematik bir nitelik taşıdığıının anlaşılması, eylemlerin nitelik ve nicelik olarak yoğun (*massive*) olması da soykırımın kasıt unsurunun ispatlanmasında dikkate alınabilecektir.²¹ Çok sayıda kişinin yok edilmeye çalışılması dikkate alınabileceği gibi sınırlı sayıda ama grubun gelecekteki

11 Çalışmanın geri kalanında *Soykırım Sözleşmesi* olarak bahsedilecektir.

12 *Soykırım Sözleşmesi*.

13 *Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, Madde 2.

14 *Soykırım Sözleşmesi*, Madde 1.

15 *Soykırım Sözleşmesi*, Madde 2; *Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, Madde 2.

16 *Soykırım Sözleşmesi*, Madde 3; *Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, Madde 2.

17 Y. Aksar, “The ‘Victimized Group’ Concept in the Genocide Convention and the Development of International Humanitarian Law Through the Practice of ad hoc Tribunals”, *Journal of Genocide Research*, Cilt 5, No. 2, Haziran 2003, s.216.

18 Schabas, *Genocide in International Law*, s.222; C. Başak, *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.96.

19 R. Lemkin, *Axis Rule in the Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 1944, s.79.

20 The International Criminal Tribunal for Rwanda, “*The Prosecutor v. Kambanda*”, Case No. ICTR-97-23-5, Trial Chamber, Judgment and Sentence, September 4, 1998, para. 16. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin resmi internet sayfasında yer alan davalar hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://unictur.unmict.org/en/cases>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

21 Başak, *Uluslararası Ceza Mahkemeleri*, s.96; Schabas, *Genocide in International Law*, s.222.

varlığını tehlikeye atacak türde insanın seçilerek (*selectively*)²² öldürülmesi de soykırım kapsamında düşünülmektedir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde soykırım suçu iddiasıyla açılan davalarda bu yöntemler kullanılarak kasıt unsurunun ispatlanması mümkün olabilmektedir. Kasıt unsurunun ispatlanabilmesinden dolayı Mahkeme'de soykırım kararı çıkan dava sayısı Yugoslavya'daki mahkemeden yüksek olmuştur.

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkisi kapsamındaki diğer suç türü insanlığa karşı suçlardır (*crimes against humanity*). İnsanlığa karşı suçlar, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 3. maddesinde yer almaktadır. Bu suçun kapsamında ulusal, siyasi, etnik, ırksal veya dini temellerde sivil halka karşı, yaygın (*widespread*) ve sistematik bir şekilde işlenen öldürme, yok etme, köleleştirme, sürgün, hapsedme, işkence, tecavüz, zulüm ve diğer insani olmayan eylemler yer almaktadır.²³ İnsanlığa karşı suçların savaş zamanında işlenmiş olması şartı yoktur. Savaş veya barış zamanında sivil nüfusa karşı işlenmiş suçlar bu kapsamda yer alabilmektedir. Devlet kurumları genelde bu eylemlerin içinde yer almakta ya da eylemleri organize etmektedir. Bu suçun grup kapsamı daha geniştir. Soykırımdaki ulusal, etnik, ırksal ve dini gruplara siyasi gruplar da eklenmiştir. Tanımında yer almasa da kültürel ve toplumsal cinsiyet grupları Mahkeme'de dikkate alınmaktadır. Ayrıca soykırım suçunda gerekli olan kasıt unsuru ve bu unsurun ispatlanması insanlığa karşı suçlarda aranmamaktadır. Sıralanan gruplara yönelik yaygın ve sistematik ihlallerin varlığının kanıtlanması yeterli olmaktadır.

İnsanlığa karşı suçlar örf ve adet kurallarında yer alan kavramlardan biri olmuştur. Ancak bir terim olarak, en erken 1907 Lahey Sözleşmesi'nde geçtiği bilinmektedir.²⁴ Bu antlaşmadan sonra, İkinci Dünya Savaşı sonlandığında Nazi hükümetinin işlediği suçları yargılamak üzere Nuremberg Şartı imzalanmış ve barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların yargılanacağı duyurulmuştur.²⁵ İnsanlığa karşı suçların ilk kez bu antlaşmada içeriği belirli ve cezalandırılacak bir suç türü olarak uluslararası hukukta bahsedildiğini görmekteyiz. Nuremberg Şartı'ndan bu yana suçun kapsamı genişlemiştir ve işkence, tecavüz gibi eylemler de bu kategoride yer almaya başlamıştır. Ayrıca devletlerin kendi ulusal hukuklarında da bu eylemler yargılanabilmektedir. Diğer bir önemli nokta ise emir komuta zincirinde astların verilen emre uyduğunu söyleyerek yargılamadan kaçma olasılıklarının olmamasıdır.²⁶

Cenevre Sözleşmeleri ve İkinci Ek Protokol'de Ortak Olan Üçüncü Maddenin İhlalleri (*Violations of Article 3 common to the Geneva Conventions and of Additional Protocol II*) savaş durumlarında geçerlidir. 1864, 1906, 1929 yıllarında savaş mağdurlarına insani davranılması gerekliliğine ilişkin üç adet Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. 1949 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi ise bunların güncellenmesi için hazırlanmıştır. Bu dört sözleşme de uluslararası olmayan ve ülke sınırları içinde gerçekleşen iç çatışmalarda mağdur olanlara koruma öngörmektedir. Mahkeme'nin yetkisi kapsamındaki bu madde, net bir şekilde iç çatışmalardan ve iç savaş mağdurlarından bahseden tek madde olmuştur. Bu anlamıyla önem arz etmekte ve küçük bir anlaşma örneği gibi düşünülmektedir.²⁷

22 Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi'ndeki Jelasic davasında, Bosna Hersek'te sadece Boşnak erkeklerin seçilerek öldürülmesinin grubun gelecekteki varlığını tehlikeye atacağı belirtilmiştir. Bkz. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, "The Prosecutor v. Jelasic", Case No. IT-95-10-T, Trial Chamber I, Judgment, December 14, 1999, para.99-101.

23 Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, Madde 3.

24 L. A. Horvitz ve C. Catherwood, *Encyclopedia of War Crimes and Genocide*, Facts On File, Inc., New York, 2006, s.110.

25 *Ibid.*

26 Detaylı bilgi için bkz. M. C. Bassiouni, *Crimes against Humanity in International Criminal Law*, Martinus Nijhoff, Boston, 1999.

27 Horvitz ve Catherwood, *Encyclopedia of War Crimes*, s. 29.

Üçüncü Madde, devletler arasında olduğu kadar devletlere ve devlet sınırları içindeki muhaliflere karşı uyulması gereken minimum standartları kapsamaktadır. Bu kapsamda savaşanların, silah bırakanların ve muhaliflerin, cinsiyet, ırk veya din ayrımı yapmaksızın insani müdahaleye tabi tutulması hakkının olduğu belirtilmektedir. Bu madde kapsamında, kişilerin gerektiğinde tıbbi yardım almasına, Kızılay veya Kızılhaç gibi uluslararası yardım kuruluşlarının bu kişilere destek olmasına izin verilmesi gerekmektedir. Uygulanması güç olan bu maddeye devletlerin istekli yaklaşmadıkları da tecrübe edilmiştir.

Üçüncü Madde ihlalleri Statü'de şu şekilde yer almaktadır: a) öldürme başta olmak üzere, işkence, sakatlama veya bedeninin herhangi bir şekilde cezalandırılması gibi zalim muameleleri içeren, kişilerin yaşamına, sağlığına ve fiziksel veya zihinsel refahına/iyiliğine karşı yapılan ihlaller; b) kolektif ceza; c) rehin alma; d) terör eylemleri; e) küçük düşürücü ve aşağılayıcı muamele, tecavüz, fahişeliğe zorlama ve cinsel tacizin herhangi bir türü gibi eylemler başta olmak üzere kişinin itibarına /şerefine hakaret edilen eylemler; f) yağmalama; g) usulüne uygun olarak önceden tayin edilmiş, tüm hukuki garantileri sağlayan bir mahkemede yargılama yapmadan cezai hüküm vermek ve kararların infazını gerçekleştirmek; h) yukarıda anlatılan eylemlerin herhangi birini gerçekleştirme tehdidinde bulunmak.²⁸

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Görevini Sonlandırma Stratejisi

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, çok sayıda ağır hukuk ihlalleri üzerine karar veren ve dünya tarihinde nadir görülen mekanizmalardan birisidir. Tamamlanan davalar önemli bir uluslararası hukuk içtihadı oluşturmuştur. Ancak sonuçlanan davaların sayısı beklenenin çok altındadır. Bunun en temel sebebi bu suçların ispatlanmasının ve kanıt toplamanın güç olmasıdır. Ülkede yargılanması gereken kişi sayısı hala yüksektir, çünkü soykırım eylemlerine katılım çoktur. Ancak 1994 yılından itibaren var olan Mahkeme'nin artık görevini sonlandırması gerekmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin 2003 yılında alınan 1503 sayılı kararı doğrultusunda Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi sonlandırma stratejisi (*completion strategy*) belirlenmiştir.²⁹ Buna göre, 2004 yılı sonuna kadar tüm soruşturmaların ve 2008 yılı sonuna kadar ilk derece mahkemesinde görülen tüm davaların tamamlanması planlanmıştır. 2015 yılı sonuna kadar tüm davaların sonlandırılması karara bağlanmıştır.

Mahkeme'nin sonlandırılması düşünülürken tamamlanamayan davaların yeni bir mekanizmaya mı yoksa daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne mi devredileceği tartışması yaşanmıştır. Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin mevcut iş yükü düşünülerek farklı bir mekanizma tercih edilmiştir. Bu nedenle Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması (*The Mechanism for International Criminal Tribunals*) oluşturulmuştur.³⁰

Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi yargı yetkilerine sahip bir mekanizmadır ve her iki Mahkeme için de ayrı kolu bulunmaktadır. Görevi, bu iki Mahkeme'nin tamamlayamadığı tüm davaları üstlenip sonuca bağlamaktır. Yapısı da bu Mahkeme'lere benzemektedir. Yine savcılık ve dairelerden oluşmaktadır ve tek bir savcı atanmıştır.³¹ 1 Temmuz 2012'de Ruanda için Uluslararası

28 Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, Madde 4.

29 <http://ictr-archive09.library.cornell.edu/ENGLISH/completionstrat/s-2009-247e.pdf>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

30 Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması sayfası için bkz.: <http://www.unmict.org/en/about>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

31 Statute of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, S/RES/1966 (2010), http://unmict.org/files/documents/statute/101222_sc_res1966_statute_en.pdf, s. 7, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

Ceza Mahkemesi, 1 Temmuz 2013'te de Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi kolu çalışmalarına başlamıştır. Her iki Mahkeme de görevlerini tamamlayana kadar bu yeni mekanizmaya katkı sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır. Bu yeni mekanizma sayesinde tamamlanamamış davalar, tek bir çatı altında, daha az sayıda çalışan ve daha küçük bir bütçeyle sonlandırılabilir. Böylece her iki Mahkeme de misyonlarını tamamlanmış olacak ve ulusal mahkemelere kimi davaları devredebilecektir. Örneğin temyiz mahkemesi, ilk kez tamamlanamayacağı öngörüsüyle Bernard Munyagishari davasını 24 Temmuz 2013'te Ruanda ulusal mahkemesine bırakmıştır. Hemen ardından soykırım suçu işlemekten aranan ve kaçak durumda olan kişilerin takibinin sorumluluğu da Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması ile Ruanda ulusal yargısına bırakılmıştır.

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, görev tamamlama stratejisi çerçevesinde son davalarını tamamlamış ve son raporunu Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Bu raporda Mahkeme'nin yirmi bir yıllık görev süresince tamamladığı tüm davalar hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Mahkeme tarafından sunulan raporda şu rakamlara yer verilmektedir: Mahkeme'de doksan üç fail mevcuttur. Doksan üç failin seksen beşi hakkında hüküm verilmiştir. On dört kişi beraat etmiş ve beş kişinin davası (üçü Ruanda'ya ikisi Fransa'ya olmak üzere) ulusal mahkemelere transfer edilmiştir. Üç kişi duruşmalar sürerken veya hapisanede hayatını kaybetmiştir. İki kişinin suçlaması davadan önce geri çekilmiştir. Sekiz kişi hala kaçak durumdadır ve aranan beş kişinin davaları Ruanda ulusal mahkemelerine, üç kişinin davaları ise Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması'na devredilmiştir. Toplamda kırk beş davanın temyiz süreçleri tamamlanmıştır.³²

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi göreve başladığı tarihten itibaren duruşmalarda üç binden fazla tanık dinlenmiştir.³³ Son temyiz davası olan *Nyiramasuhuko Et. Al* (diğer adıyla *Butare*) davasında nihai kararın verilmesiyle birlikte, resmi olarak 31 Aralık 2015'te Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi görevini tamamlamış ve yetkilerini Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması'na devretmiştir.³⁴

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Toplum Katkıları

Mahkeme'nin uluslararası toplum için en temel katkısı, Soğuk Savaş döneminde dikkate alınmayan uluslararası hukuku daha etkin bir konuma getirmesidir. Bununla birlikte, **büyük** suçları işleyen kim olursa olsun yargılanabileceğine ve uluslararası hukukun barışı koruma görevini üstlenebileceğine ilişkin bir algı ortaya çıkmıştır. Soykırım, insanlığa karşı suçlar ya da savaş suçları gibi büyük çaplı suçlarda genellikle devlet kurumlarının ve görevlilerinin suça iştiraki ya da eylemleri yönlendirmesi sık rastlanır bir durumdur. Siyasetçilerin, bürokratların ve ordu komutanlarının bu tür eylemlerde yer aldığı defalarca tanık olunmuştur. Şiddet eylemleri sona erdiğinde bu kişilerin kendileri veya tanıdıkları kişiler hala etkin görevlerde bulunabilmektedirler. Çoğu zaman hukuki süreçleri başlatacak bir alt yapı var olmadığından ya da çatışmalarda ortadan kalktığından dolayı bu kişilerin yargılanması mümkün olamamaktadır. Bu durumda öç alma hisleriyle ve kendi adaletini uygulamak üzere mağdurlar da şiddete başvurabilmektedir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi kuruldukları bölgelerde bu döngünün kırılmasına katkıda bulunmuştur.

32 <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/publications/ictr-key-figures-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

33 <http://unictr.unmict.org/en/news/address-ukited-nations-security-council-final-report-completion-strategy-international-criminal>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

34 Ibid.

Yargulamalar ulusal mahkemelere bırakılmamış ve üst düzey yetkililer dâhil büyük suçlardan herkesin yargılanabileceği gösterilmiştir.

Mahkeme barış ve adalet algısının yerleşmesi açısından önem arz etmektedir. Özellikle Afrika ülkelerinin Ruanda'da yaşanan şiddet olaylarından ve daha sonrasında gerçekleşen adalet arayışlarından belli sonuçlar çıkarmaları beklenmektedir. Kimi toplumsal sorunların büyüyen şiddete yol açabileceğini görmek ve bunlara ilişkin önlemler alabilmek büyük önem taşımaktadır. Şiddetin yaşanmaması için Ruanda'daki toplumsal yapıları, sorunları, sebepleri anlayabilmek önemlidir. Mahkemede her davada, failleri suça teşvik eden toplumsal yapılar ve algılar detaylı biçimde sorgulanmakta ve kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Siyasetçilere düşen bunları inceleyerek kendi toplumları için şiddeti engelleme amacıyla öngörülerde bulunabilmek olacaktır.

Mahkeme'nin mağdurlara ve mağdur yakınlarına adalet sağlayabilmesi şiddetin yoğun ve döngüsel olduğu Orta Afrika'da ahlaki ve siyasi bir önem taşımaktadır. Nitekim bu adalet algısı yerleşmedikçe mağdur olan tarafın şiddete başvurma eğilimi her zaman yüksek olmaktadır. Ruanda'da 1962'de Hutular, 1963'te Tutsiler, hemen arkasından Hutular diğer gruba saldırılarda bulunmuştur. 1972'de Hutular ve yine misilleme olarak Tutsiler saldırmıştır. 1973'te ve 1994'te tekrar Hutular saldırılar başlatmıştır. Saldırımı başlatan tarafa her zaman misilleme saldırılar olmuştur. 1994'teki olaylarda Tutsiler Hutuların saldırılarını durdurduğunda Hutu halkın çok büyük bir bölümü kendilerine şiddet uygulanacağı düşüncesiyle ülkeyi terk etmiştir. Bu tarihler, şiddetin ne denli döngüsel seyrettiğinin ve toplumsal hayata nasıl yerleştiğinin en büyük göstergelerindedir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin önemli katkılarında birisi mağdurlara ve mağdur yakınlarına sağladığı adalet yoluyla son yirmi yılda bu şiddet döngüsünün tekrarlanmasını engellemek olmuştur. Şiddetin tamamen sonlandırılması fazla iddialı bir beklenti olsa da uzun süredir şiddet olaylarının görülmemesi önemli bir gelişmedir.

Afrika ülkelerinden bazıları Mahkeme ile olumlu ilişkilere girmişlerdir. Yargılanan ve tutuklanan birçok kişi Afrika'da farklı ülkelerin hapisanelerinde tutulmaktadır. Mali Cumhuriyeti, Benin, Swaziland, Senegal gibi bazı Afrika ülkeleri hapisane ve yardım sağlamak üzere anlaşmalar imzalamışlardır. Suçlu bulunan kişiler özellikle Mali ve Benin hapisanelerine gönderilmektedir. Aynı zamanda bu ülkeler Ruanda'dan kaçan ve Mahkeme kararıyla aranan kişileri yakalayarak Mahkeme'ye teslim etmişlerdir. Bunlar uluslararası hukuka saygıyı ve Mahkeme'nin etkinliğini artıran ve bölgesel barışa katkı sağlayan gelişmelerdir.

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi bir yıl arayla göreve başladığından uygulamalarını örnek alabilecekleri ve içtihatlarından faydalanabilecekleri benzer mahkemeler bulunmamaktadır. Ayrıca Mahkemeler'in yetkisindeki suç türleri açısından ilk olmaları, mevcut durumu biraz daha zorlaştırmaktadır. Mahkemeler'de çalışan tüm personelin ne denli zor ve uluslararası hukuk açısından önemli bir iş yaptığının bilinciyle hareket ettiği dikkat çekmektedir. Özellikle Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi hakkında genel bilgi, dava süreçleri hakkında güncel bilgiler, duruşmaların anlık verileri ve tamamlanan tüm davaların kararları internette ve güvenilir biçimde yayımlanmaktadır. Uluslararası hukuk tarihinde bu denli şeffaf bir mahkeme bulunmamaktadır.³⁵ Hâkimlerin tamamlanan davaların büyük kısmında dava metinlerine ek olarak kendi yorumlarını yazdıkları da dikkat çekmektedir. Suçların ağırlığı, davaların güçlüğü ve

35 Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi de aynı teknolojik alt yapıyı kullanmaktadır. Ancak detaylı bilgi verme, ek yorumlar ve bilgilerin güncellenmesi açısından Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'ndeki çalışmalar çok detaylı sunulmaktadır. Mahkeme'nin sayfası için bkz.: <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

benzerlerini bulmanın zor olduğu bilinciyle içtihat oluştururken gerekçeler dikkatle sunulmaktadır. Tüm bunlar uluslararası hukuk açısından önemli adımlardır.

Mahkeme'nin yetkisi dâhilindeki suç türleri daha önce uluslararası mahkemelerde bu denli ele alınmadığından tanımlarına ve sınırlarına ilişkin yeni yaklaşımlar gerekmiştir. Bu açıdan da Mahkeme önemli bir görev üstlenerek belli kavramların hukuki tanımları üzerinde çalışmıştır. Örneğin, soykırım ve insanlığa karşı suçlar tanımlanırken sıralanan gruplar, sosyal bilimlerde içeriği tartışmalı terimlerdir. Bu suçlar gruplara yönelik işlendiğinden grup tanımlarının yapılması ve hukuki sınırlarının çizilmesi önemlidir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi grupları tanımlama işini üstlenmiş ve bu tanımlara Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yer verilmeye başlanmıştır.

Akayesu davası bu hususta dönüm noktası olmuştur. *Akayesu* davasında ulusal grup, "karşılıklı hak ve görevlerle bir araya gelen ve ortak vatandaşlığa dayanan bir yasal bağı paylaştığına ilişkin algıya sahip olan insanlar topluluğudur" olarak tanımlanmaktadır.³⁶ Etnik grup tanımına yine aynı mahkeme ve davada açıklık getirilmiştir. Buna göre etnik grup, genel olarak üyeleri ortak bir dil ve kültürü paylaşan grup olarak ifade edilmiştir.³⁷ Dinsel grup da bu davada, mezhep veya ibadet biçimi içeren bir grup ya da ortak inançları paylaşan bir grup şeklinde belirtilmiştir.³⁸ Irksal grup ise dile ilişkin, kültürel, ulusal veya dini faktörler dikkate alınmadan, sıklıkla coğrafi bir bölge ile tanımlanan, kalıtımsal fiziksel özellikler taşıyan topluluk olarak yer almıştır.³⁹ Bu davada yapılan tanımlar Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi davaları için de önemli bir katkı sağlamıştır. Bunlar, uluslararası hukukun gelişmeye fırsat bulamamış bir kolu için büyük gelişmeler anlamına gelmektedir.

Evrensel ve yüksek hukuki standartların Mahkeme'nin görevi tamamlandıktan sonra da Ruanda'da uygulanmaya devam ettirilmesi istenmektedir. Bu nedenle ülkenin mevcut ulusal hukuk sisteminin iyileştirilmesine de çaba göstermektedir. Ruanda'ya soykırım sonrası yapılan uluslararası yardımların en büyük kısmı hukuki alana ayrılmış durumdadır. Mevcut personelin eğitimi, yeni hâkim, savcı ve avukatların yetiştirilmesi, buna ilişkin eğitim kurumlarının açılması, var olan mahkeme binalarının iyileştirilmesi ve yenilerinin eklenmesi, yeni hapisaneler açılması ve var olan hapisanelerin koşullarının iyileştirilmesi bu çerçevede gerçekleştirilen yeniliklerdir. Ruanda'nın ulusal hukukunun standartlarını yükseltmek ve evrensel bir adalet sistemi yoluyla uzlaşmaya katkı sağlayabilmek de önem arz etmektedir.

Adalet Sistemine Yönelik Eleştiriler

Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Uluslararası Hukuk'a katkılarıyla gündeme gelse de yargılama süreçlerinde ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Mahkeme'nin yetersiz kaldığı kimi durumlar ortaya çıkmıştır. Ruanda'da yaklaşık yüz gün içerisinde gerçekleşen olaylarda suç işleme, suça katılma, suça yardım etme ya da işbirliği içinde bulunma oranı çok yüksektir. Hiyerarşik olarak örgütlenmiş ve itaat kültürü yüksek bir toplumda, emir-komuta zinciri şeklinde halkın suça katılımı sağlanmıştır.

36 The International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Prosecutor v. Jean Paul Akayesu', Case No. ICTR-96-4-T, para. 512. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin resmi internet sayfasında yer alan davalar hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://unictr.unmict.org/en/cases>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

37 Ibid., para.513.

38 Ibid., para.515.

39 Ibid., para.514.

Bu nedenle yargılanması gereken kişi sayısı yüz binlerle ifade edilmektedir. Dava konusu olan olay ve insan sayısı çok olduğundan savcı, yargıçlar ve tüm personel büyük bir yükün altında kalmaktadır. Ayrıca uluslararası ceza hukuku üzerine çalışan ve daha da önemlisi bu davalarda görev almak isteyen kişileri bulmak kolay olmamıştır.

Yargılama süreçleri gerçekleştirilebildiğinde ise farklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Suçluların hangi hapisaneye gönderileceği önemli bir sıkıntıdır. Zira Ruanda'daki hapisaneler mevcut gözaltılar için bile yeterli sayıda değildir. Var olan hapisanelerin evrensel standartları sağlamadığı da açıktır. Afrika ve Avrupa'daki bazı ülkeler Mahkeme ile antlaşmalar imzalayarak yardım önerisinde bulunmuş ve Ruanda'dan gelecek olan suçlulara kendi hapisanelerini açmıştır. Bu ülkelerin sayısı azdır ve daha da önemlisi Avrupa'daki ve Orta Afrika'daki hapisanelerin koşulları arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bu nedenle Mahkeme hem hapisane aramak hem de mevcut hapisane koşullarında iyileştirmeler talep etmek durumunda kalmıştır.

Ruanda ulusal mahkemeleri de soykırım davaları üzerinde çalışmaktadır. Ulusal mahkemelerin sorunları uluslararası mahkemeninkilerden daha büyüktür. Ruanda'da uzun yıllardır sadece Tutsilere iyi eğitim alma hakkı verilmiştir. Çatışmalarda öldürülen grup yine Tutsiler olduğundan Tutsi kökenli hukukçuların bir kısmı öldürülmüş, diğer bir kısmı da ülkeden kaçmıştır. Olaylar sona erdiğinde sadece on iki savcı ve iki yüz kırk dört yargıç hayatta kalmıştır.⁴⁰ Mahkemelerde çalışan personel sayısı da son derece azalmıştır. Buna karşılık yaklaşık yedi yüz altmış bin kişi hakkında mevcut suçlar kapsamında soruşturma başlatılması planlanmıştır.⁴¹

Böylesine bir yükü ulusal ya da uluslararası mahkemelerin kolay kaldıramayacağı görülmektedir. 1998 yılında Ruanda hükümeti mahkemelerin yükünü hafifletebilmek için geleneksel mahkemelerden esinlenerek *Gacaca* mahkeme sistemini kurmuştur. 2005 yılından itibaren ise soykırımla ilgili davalar bu sistem çerçevesinde görülmeye başlamıştır.⁴² *Gacaca* ülkede eski tarihlerde var olan geleneksel bir adalet mekanizmasıdır. Tarih boyunca köylerde aileye ve evliliğe ilişkin sorunları, hırsızlık, toprak ve mülk meselelerini çözmeye çalışmıştır. Mahkemede yargıçlar yerine köyün en güvenilen yaşlı kişileri (*inyangamugayo*) görev almıştır. Bu kişiler mevcut sorunları dinlemekte ve çözüm bulmaya çalışmaktaydılar. Eski *Gacaca* mahkemeleri düzlük bir arazide kurulmuştur ve duruşmalar tüm köylüye açık olarak gerçekleştirilmiştir. Hatta aile üyelerinin, dinleyicilerin, köyün ileri gelenlerinin duruşma sırasında konu üzerine yorum yapabildiği bilinmektedir.

Yeni kurulan *Gacaca* mahkemeleri eskisine benzemektedir. Bina sıkıntısından dolayı yine düzlük bir arazide ve açık havada duruşmalar yapılmaktadır. Failin ve mağdurun yakınları duruşmada söz alabilmektedir. Tüm halkın ya da dışarıdan gelen herhangi bir gözlemcinin bu duruşmalara katılması mümkündür. Mahkemenin saldırı ve cinayet gibi suçlarda da yargılama yetkisi mevcuttur. Tarihteki *Gacaca* mahkemelerinde ölüm cezası mümkün olabilirken, yeni kurulanlarda en üst ceza ömür boyu hapidir. Eski *Gacaca* sisteminden farklı olarak yargıçlar köyün ileri gelenleri değil, BM'nin yetkili birimleri ve Ruanda hükümeti tarafından hukuki eğitim sağlanmış kimselerden oluşmaktadır.

Ülkedeki BM ve insan hakları kuruluşları Ruanda'daki tüm ulusal mahkemelere ve *Gacaca* mahkemelerine uluslararası standartlar ön görmektedir. Ancak ulusal mahkemelerde ve *Gacaca* mahkemelerinde görevli yargıçların eğitimin ne kadar yeterli olduğu konusu sık sık sorgulanmaktadır.

40 1996 yılından itibaren eğitim verilerek bu sayı yargıçlarda 841, savcılarda 210 kişiye, yardımcı personelde ise 137'den 910'a çıkarılmıştır. <http://www.inkiko-gacaca.gov/rw/En/Generaties.htm> (Erişim Tarihi: 03 Eylül 2015).

41 Ibid.

42 <http://www.inkiko-gacaca.gov/rw/En/EnIntroduction.htm> (Erişim Tarihi: 03 Eylül 2015).

Bu soruna ek olarak, eğitim ayrıcalığı kaldırılmış gibi görünse de hala en eğitilmiş kesim Tutsilerdir. Yargıçların çok büyük kısmının Tutsi kökenli olması, tarafsızlığın yitirilmesi olasılığıyla ilgili endişe yaratmaktadır. Maalesef ulusal mahkemelerde bu endişeyi doğrulayan durumların ortaya çıktığı görülmektedir. *Gacaca* mahkemelerine ilişkin eleştiriler de bu mahkemelerdeki yargıçların eğitiminin yetersiz olduğu ve önyargılı kararlar verdikleri üzerine yoğunlaşmaktadır.⁴³ Bunlara ek olarak, *Gacaca* mahkemelerinin tutuklu yargılama kararı verdiği binlerce kişi duruşmaları beklerken hapis hane koşullarından ve hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir. Üstelik suçsuz olan birçok kişinin yıllarca hapiste tutulduğu sayısız durumun meydana geldiği de iddia edilmektedir.⁴⁴

Ruanda'da halk tüm mahkemelere şüpheyle yaklaşmaktadır. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi yavaş çalışmakla suçlanmaktadır. Ayrıca soykırım eylemlerine karıştığı bilinen ancak kanıt eksikliğinden dolayı bu Mahkeme tarafından serbest bırakılan Hutuların varlığı, Tutsi mağdur ve mağdur yakınlarında büyük tepkilere yol açmaktadır. Ulusal mahkemelerde ve *Gacaca* mahkemelerinde güven meselesi farklı değildir. Bu mahkemelerde görev yapanların büyük bir bölümünün Tutsi olması ve Hutularla ilgili önyargılı ve taraflı kararların alınmış olması güven sarsıcıdır. Ulusal mahkemelerdeki diğer büyük sıkıntı, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin tersine, suç işlediğine ilişkin yeterli kanıt bulunamayan Hutuların yargılanıp hapse atılmasıdır. Adaletin yerini bulmadığı fikri, halkın bir bölümünün kendi yöntemleriyle adalet aramasına ve şiddete başvurmaya yol açmaktadır. Şiddete başvurulmadığı durumlarda ise örtük biçimde toplumsal nefretin artmasına ilişkin gözlemler bulunmaktadır.⁴⁵

Ulusal mahkemelerin, RPF'nin gerçekleştirdiği şiddet eylemlerine ilişkin soruşturma açmaması bir diğer büyük eleştiri konusudur. Bu durum hem hukukçuların tarafsızlığına hem adaleti sağlamayı görev edindiğini iddia eden hükümete gölge düşürmektedir. Hükümetin tarafsızlığına güvenmek kolay olmamaktadır. Mevcut Tutsi hükümeti eleştirilere açık ve tarafsız olmaya gayret ettiğini söylese de hükümet karşıtı gösterilerin çok sert yöntemlerle bastırıldığı bilinmektedir.⁴⁶ Ayrıca bu hükümet, 1996 ve 2002 yılları arasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde gerçekleşen iç çatışmalara Tutsileri savunmak adına asker göndermiş ve bu topraklarda ağır insan hakları ihlallerine karışmıştır. Ülke içi demokrasi ve insan haklarından bahseden ve bunları gerçekleştireceğine ilişkin sözler veren bir hükümetin bu tür eylemleri güven sarsıcıdır.

Ülkede adalet ve demokrasi istenip istenmediği konusu şüpheli kalmaya devam etmektedir. Bu tür bir şüphe Hutular ve Tutsiler arasında gerçekleşmesi istenilen uzlaşma süreçlerine inancın kırılmasına yol açmaktadır. Mamdani'nin belirttiği üzere, "azınlık olan Tutsiler demokrasiden, çoğunluk olan Hutular da adaletten korkmaktadırlar."⁴⁷ Tarih boyunca bu topraklarda siyasi sistem ve hukuk, karşılıklı öç alma stratejisi olarak kullanılmıştır. Günümüzde de durumun böyle olup olmadığı sorulmaktadır. Zira adalet bu ülkeye gelmedikçe her grubun öç almaya kalkışacağını tahmin etmek zor değildir. Tarih boyunca karşılıklı olarak defalarca tekrarlanan şiddet döngüsü bu duruma işarettir.

43 S. S. Leander, "On the Danger and Necessity of Democratisation: Trade-offs Between Short-Term Stability and Long-Term Peace in Post-Genocide Rwanda", *Third World Quarterly*, Cilt 29, No.8, 2008, s.1611.

44 Ibid.

45 S. Buckley-Zistel, "Remembering to Forget: Chosen Amnesia as a Strategy for Local Coexistence in Post-Genocide Rwanda", *Africa*, Cilt 76, No.2, 2006.

46 P. Uvin, "Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide", *Third World Quarterly*, Cilt 22, No.2, 2001, s.184.

47 M. Mamdani, "When Does a Settler Become Native? Reflections on the Colonial Roots of Citizenship in Equatorial and South Africa", *Inaugural Lecture, University of Cape Town, New Series*, No.208, 1998, s.11.

Toplumsal Uzlaşma Süreci ve Sürece İlişkin Değerlendirme

Soykırım eylemlerini sonlandırarak zafer kazanan RPF'nin bazı üyeleri yeni kurulan Tutsi hükümette yer almaya başlayınca, bu defa Tutsilerin Hutulara yönelik soykırım eylemlerine başlayıp başlamayacağı endişesi hâkim olmuştur. Yeni kurulan Tutsi hükümeti barışa ilişkin güvence vermiş, sosyal, siyasi ve ekonomik iyileştirmeler yapılacağını ve bir arada barış içinde yaşayacaklarını ilan etmiştir. Ancak yönetimi pekiştirdikten hemen sonra siyasi partiler, medya ve sivil toplum kuruluşları üzerindeki baskılar ve muhalefete tahammülsüzlük hayli artmıştır ve günümüzde de endişe verici bir seyirdedir. Ülkede siyasi reformların yapılacağı, eşitlikçi ve demokratik bir sistem kurulacağı, yeni yasalar çıkarılacağı sözleri verilmiştir, fakat bu sözlerin üzerinden yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen söylenenlerle yapılanların denk olmadığı açıkça görülmektedir. Şeklen demokratik bir sistem mevcuttur. Fakat muhalif partilerin siyasete katılımı, özgürlükler ve insan hakları gibi konularda ciddi sorunlar bulunmaktadır Tutsilerin ve Hutuların iktidardan orantılı pay aldığı ve iktidarın meşru bir şekilde seçimlerle değişebileceği algısının yerleşmesi de mümkün olmamıştır.

Çatışmalar sonrasında kurulan Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu, radyo yayınları ve toplantılar yoluyla Ruanda kimliği ve Ruandalı olma söylemiyle tüm topluluklara bir üst kimlik oluşturma ve ulusal birlik yaratma çabası içindedir.⁴⁸ Hükümet bu konuda önemli bir çaba gösteriyor olsa da inandırıcılığını kaybetmek üzeredir. Çünkü Tutsi RPF üyeleri hem korunmakta hem de haklarında herhangi bir hukuki süreç başlatılmamaktadır. Ayrıca Hutuların Tutsilerle aynı haklara sahip vatandaşlar olabilmesine ilişkin yasalar konusunda beklentiler karşılanmamıştır.

Soykırım eylemleri sırasında ülkede tüm ekonomik faaliyetler zarar görmüştür. Tarım arazilerinin büyük kısmı ve zaten sayıca az olan üretim merkezleri yok olmuştur. Ülkedeki mevcut borç yükü fazlasıyla artmıştır. Hükümet ekonomiyi işler hale getirmek için şiddet eylemleri sonlanır sonlanmaz tüm halka işlerinin başına dönmesi çağrısı yapmıştır. Uluslararası yardım kuruluşları ve kimi ülkeler Ruanda'ya hibe ve kredi sağlamaya başlamışlardır. Kimi devletlerin, uluslararası örgütlerin, uluslararası şirketlerin ve hatta kişilerin yardım ve kredi miktarları toplamının milyonlarca dolar değerinde olduğu ifade edilmektedir. Dünya üzerinde bir devletin, hukuki, siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılmasına, bu denli büyük miktarlarda dış yardım sağlanmasının çok nadir görülen bir durum olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

1994 yılı sonlarından bugüne kadar Dünya Bankası, Kızıl Haç, Uluslararası Af Örgütü, BM'nin çeşitli yardım kuruluşları, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi ve çok sayıda insan hakları kuruluşu bu ülkede çalışmalarına devam etmektedir. Ruanda hükümetinin mevcut uluslararası kuruluşların yardımıyla halkın sosyal ve ekonomik hayata katılmasını sağlamak için ek yasalar ve önlemler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Tutsilerin ve Hutuların ülkedeki ekonomik döngüden orantılı pay alması ve Tutsilere eğitim ve iş alanında sağlanan ayrıcalıkların herkese adil biçimde sunulması gerekmektedir. Askerlik, idari görevler, ticaret ve eğitim konularında eşitlik sağlanmalı ve bunlar yasalarla koruma altına alınmalıdır.

Toplumsal uzlaşmayı sağlayabilmek için ülkede siyasi ve ekonomik ciddi reformların gerçekleştirilmesine ihtiyaç olduğu kadar devamlılığının sağlanabilmesi de çok önemlidir. Nitekim karşılıklı olarak çok ciddi suçlara karışmış iki grubun bir arada yaşaması için öncelikle adaletin sağlanmış olması gerekmektedir. Aksi takdirde bu ülkede şiddet döngüsünün ve öç alma eylemlerinin tekrarlaması kaçınılmazdır. Yaşanan acı olayların unutulması mümkün olmasa da sağlanacak

48 Buckley-Zistel, "Remembering to Forget", s.142.

adalet mekanizması ve suçluların cezalandırılmasıyla iyileşme ve toplumsal uzlaşma süreçleri başlatılabilecektir. Hem mağdur ve mağdur yakınlarının hem de siyasi gücünü kaybetmiş Hutuların adalete güvenlerini sağlayabilmek büyük önem teşkil etmektedir.

Yapısal yeniliklerin gerçekleştirilebilmesi, pekiştirilmesi ve uzun vadeli toplumsal uzlaşma sağlanabilmesi için toplumdaki travmaların da iyileştirilmeye çalışılması gerekmektedir. Ülkede yaşanan şiddet o denli büyüktür ki geride kalanlarda ciddi travmatik izler mevcuttur. Şiddetin sosyal psikolojik etkilerini araştırmak üzere çok sayıda akademisyen ve insan hakları temsilcileri Ruanda'da uzun süredir çalışmalar yapmaktadırlar. Mevcut çalışmalardan birisi toplumdaki karmaşık psikolojiyi yansıtır sonuçlar sergilemektedir. Bu araştırmaya göre, saldırıya maruz kalan Tutsilerde mağduriyet algısının yüksek çıkmaktadır. Ancak aynı araştırmada Hutuların da en az Tutsiler kadar mağduriyet algısının pençesinde olduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Bunun ilk sebebi, Hutuların yüzyıllar boyunca ayrıcalıklardan faydalanamayan, çoğunlukla yoksul ve toplumun alt kesiminden kişiler olmalarıdır. İkinci sebep, RPF'nin soykırımı sonlandırmaya çalışırken Hutu halka yönelik gerçekleştirdiği şiddet eylemleridir. Bir diğer sebep de RPF'den kaçarak yerleştikleri mülteci kamplarında yaşadıkları sıkıntılardır. Karşılıklı mağduriyet psikolojisi ve şiddet döngüsü uzlaşma süreçlerini çok zorlaştıran etkenlerdir.

Soykırım eylemlerinde yakınları ölen, kendileri veya yakınları sakatlanan ya da tecavüze uğrayan Tutsilerde yüksek düzeyde travma ve depresyon izlerine rastlanılmıştır.⁵⁰ Soykırım sırasında tecavüz eylemleri yaygın olmakla beraber niteliksel olarak daha ağırlaştırılmış bir yönü de mevcuttur. Tecavüz eylemini gerçekleştiren kişilerin özellikle HIV/AIDS virüsü taşıyanlardan seçildiği bilinmektedir.⁵¹ Böylelikle saldırıya uğrayan kadının veya erkeğin hayatta kalsa dahi bu virüse yakalanarak yavaş yavaş ölmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde hastalık bulaştırılmış kişilerin sayısı azımsanamayacak düzeydedir. Bu durum hem hasta hem hasta yakınları açısından çok travmatik bir yaşamı gözler önüne sermektedir.

Siyaset, ekonomi, hukuk ve sosyal psikoloji alanlarındaki iyileştirmeler bir bütün halinde sürdürülmesi gerekmektedir. Fakat bu topyekûn dönüşümü fazlasıyla zorlaştıran sayısız etken halen mevcuttur. Bunlardan en önemlisi tarıma dayalı sosyal-ekonomik yapının ve nüfus yoğunluğunun aynen devam etmesidir. Şiddet olayları bittiğinde ülkeye geri dönenler, Burundi'deki çatışmalardan kaçarak gelen Hutular ve nüfus oranındaki hızlı artış, ülke nüfusunun çok hızlı bir şekilde eski haline dönmesiyle sonuçlanmıştır. Ruanda yine Afrika'da nüfus yoğunluğu en fazla olan ülke konumuna yükselmiştir. Dünya Bankası verilerine göre, kilometrekareye düşen insan sayısı dört yüz altmıştır ve nüfus yoğunluğu bakımından dünyada üst sıralarda yer almaktadır.⁵²

Merdivenlere benzeyen tepelik coğrafi yapı değişmediğinden, bu tepeliklerde sürdürülen tarımsal aktivitelerde herkesin birbirini denetlediği ve gözetlediği gözetim mekanizması da devam etmektedir. Ülke nüfusunun % 90'ı tarımla uğraştığından çok sayıda insan aynı tarım aktivitelerinde çalışmakta ve bu aktivitelerin hiyerarşik bir biçimde denetlenmesine ilişkin mevcut sistem aynen sürmektedir. Hiyerarşi, gözetim, denetim, nüfus yoğunluğu ve itaat kültürü yoksullukla birleşince soykırım öncesindeki koşullardan farklı olmayan toplumsal yapıların devam ettiği görünmektedir. Soykırımdan hayatta kalanlar, saldırıya uğramış olanlar, yakınları ölenler ve yaralananlar, soykırım eylemlerine karışanlar ve mahkemelerde yargılanmayı bekleyenler bir arada ve işbirliği yapmaya

49 Buckley-Zistel, "Remembering to Forget", s.137.

50 Ibid., s.139.

51 Ibid.

52 <http://wdi.worldbank.org/table/1.1>, (Erişim Tarihi: 04 Mart 2016).

mecbur kalarak tarım faaliyetlerini sürdürmektedirler. Adaletin yerini bulmadığı, belki hiç bulmayacağı hissini böyle bir sosyal ortamda ne kadar yıkıcı ve tehlikeli olduğunu görmek zor değildir. Buckley-Zistel yaptığı araştırmalarda Tutsiler ve Hutular arasında güvensizlik ve nefret hislerinin üstü kapalı biçimde ve hiç azalmadan devam ettiğini destekleyen bulgulara ulaşmıştır.⁵³ Bu tür bir algının var olduğu ortamlarda nefretin kolaylıkla şiddete dönüşebileceği bilinmektedir.

Mevcut Tutsi hükümetin, barış ve uzlaşmayı baskı yoluyla oluşturmaya çalıştığı gözlenmektedir. Zorbas'a göre, bu baskıya karşılık toplumda gerçekten uzlaşmak değil de uzlaşmış gibi davranmak yerleşik bir tutum halini almıştır.⁵⁴ Barış ve uzlaşmaya ilişkin bu çelişkili durum Tutsilerin ve Hutuların bu konuya ilişkin algılarına da yansımıştır. Zorbas'ın Ruanda'da yaptığı algı araştırmasında toplumsal barış ve uzlaşmaya ilişkin toplumun farklı kesimlerinden çok farklı yanıtlar geldiği görülmüştür. Halkın bir kesimi uzlaşmayı "mahkemelerin işleyiş süreci" olarak algılamakta, kimileri de "her şeyin eski haline dönmesi" olarak yorumlamaktadır.⁵⁵ İlginç bir şekilde uzlaşma denildiğinde affetme, bir arada yaşama ya da şiddetten uzak durma gibi uzlaşma sürecinin temel amaçlarına ilişkin bir algının hiç olmadığı gözlenmektedir.⁵⁶ Bu araştırmalar toplumsal barışı sağlama ve uzlaşmayı inşa etme konularında oldukça karamsar bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Ruanda'da olduğu gibi aralarında şiddet döngüsü bulunan toplulukların gerçekten barışçı ilişkiler kurabilmelerinin ve şiddeti önlemenin yolu uzlaşmayı başaramakten geçmektedir. Uzlaşma süreçlerinden yalnızca siyasi düzenlemeler anlaşılmalıdır. Öncelikle çözüm süreci adına eşitlikçi yasalar ve seçim sisteminin var olduğu bir siyasi sistemle başlanması gerekmektedir. Buna ilişkin çabalar ülkede mevcuttur ancak bahsedildiği üzere siyasette baskıcı yaklaşımlar devam emektedir. Siyasi düzenlemelerin devamında adalet ve eğitim sistemlerinin uzlaşma algısı üzerine kurulması gerekmektedir. Adalet mekanizması hem uluslararası hem ulusal yargı anlamında kendi içinde sorunlar barındırmaktadır. Ancak uzlaşma sürecinin önemli bir bileşeni olduğu bilinciyle, uluslararası toplumun üzerinde en çok çaba harcadığı konu adalet sistemi olmuştur. Tüm sorunlara rağmen uzlaşma süreci için en önemli katkı bu alandan gelmiştir. Bunlara ek olarak, ekonomik paylaşımın hakkani olması önem arz etmektedir. Ekonomik alanda Ruanda'da yoksulluk sürmekte ve tarım alanındaki üretim sistemlerinde değişimin yetersiz olması hayal kırıklığı yaratmaktadır. Toplumsal travmalarla, tutum değişiklikleriyle ve bir arada yaşayabilmeye ilişkin psikolojik süreçlerle ilgili yapılanlar ise yaşananların yanında çok küçük kalmaktadır.

Görüldüğü üzere, ülkenin bir şiddet döngüsüne daha düşmesini engellemek için yapılması gereken çok şey bulunmaktadır. Şiddetin önlemede en önemli pay adaletin yerini bulduğu inancı olacaktır. Uluslararası toplum Ruanda'da şiddeti önleme konusunda başarılı olamamıştır. Fakat burada kurulan Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne büyük bir insan gücü sevk etmiş ve hem uluslararası hem Ruanda'daki ulusal adalet sistemine büyük yatırımlar yapmıştır. Tüm eleştirilere ve eksikliklere rağmen Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi yirmi yılın ardından önemli başarılarla görevini tamamlamaktadır. Bu Mahkeme Ruanda ve Orta Afrika açısından önemli olduğu kadar, uluslararası toplumdaki hukuk ve barış algısının yerleşmesi açısından da değerli bir mahkemedir.

53 Ibid., s.143.

54 E. Zorbas, "What does Reconciliation after Genocide Mean? Public Transcripts and Hidden Transcripts in Post-Genocide Rwanda", *Journal of Genocide Research*, Cilt 11, No.1, 2009, s.127.

55 Ibid.

56 Ibid.

Kaynakça

- Aksar, Y. "The 'Victimized Group' Concept in the Genocide Convention and the Development of International Humanitarian Law through the Practice of ad hoc Tribunals", *Journal of Genocide Research*, Cilt 5, No. 2, June 2003.
- Aksar, Y. *Implementing International Humanitarian Law: from the ad hoc tribunals to a permanent International Criminal Court*, Routledge, Londra ve New York, 2004.
- Başak, C. *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- Bassiouni, M. C. *Crimes against Humanity in International Criminal Law*, Martinus Nijhoff, Boston, 1999.
- Boot, M. *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court*, Intersentia, Antwerpen, Oxford, New York, 2002.
- Bowen, J. R. "The Myth of Global Ethnic Conflict", A. L. Hinton (der.), *Genocide: An Antropological Reader*, Blackwell Publishers, Massachusetts, 2002.
- Buckley-Zistel, S. "Remembering to Forget: Chosen Amnesia as a Strategy for Local Coexistence in Post-Genocide Rwanda", *Africa*, Cilt 76, No. 2, 2006.
- Cassese, A. "International Criminal Law", Malcolm D. Evans (der.), *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Chrétien, J. P. et.al., *Rwanda: les médias du génocide*, Karthala, Paris, 1995.
- Destexhe, A. *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*, New York University Press, New York, 1995.
- Des Forges, A. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, Human Rights Watch, New York, 1999.
- Gasana, J. *Rwanda: du parti-état a l'état-garnison*, L'Harmattan, Paris, 2002.
- Gellately R. ve Kiernan B. (der.), *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Gourevitch, P. *We Wish To Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families*, Picador, New York, 1998.
- Horvitz L. A. ve C. Catherwood. *Encyclopedia of War Crimes and Genocide*, Facts on File, Inc., New York, 2006.
- Leander, S. S. "On the Danger and Necessity of Democratization: Trade-offs Between Short-Term Stability and Long-Term Peace in Post-Genocide Rwanda", *Third World Quarterly*, Cilt 29, No. 8, 2008.
- Lemarchand, R. "The Rwanda Genocide", T. Samuel, W. Parsons ve I. Charney (der.), *Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views*, Garland Publishing Inc., New York ve Londra, 1997.
- Lemkin, R. *Axis Rule in the Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 1944.
- Mamdani, M. "When Does a Settler Become Native? Reflections on the Colonial Roots of Citizenship in Equatorial and South Africa", Inaugural Lecture, University of Cape Town, New Series, No. 208, May 1998.
- Moghalu, K. C. *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Prunier, G. *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, New York, 1995.
- Schabas, W. A. *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Schabas, W. A. *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, "The Prosecutor v. Jelusic", Case No. IT-95-10-T, Trial Chamber I, Judgment, December 14, 1999.
- The International Criminal Tribunal for Rwanda, "The Prosecutor v. Kambanda", Case No. ICTR-97-23-5, Trial Chamber, Judgment and Sentence, September 4, 1998.
- The International Criminal Tribunal for Rwanda, "Prosecutor v. Jean Paul Akayesu", Case No. ICTR-96-4-T.
- Thompson A. (der.), *The Media and the Rwanda Genocide*, Pluto Press, Londra, 2007.

- Uvin, P. "Difficult Choices in the New Post-Conflict Agenda: The International Community in Rwanda after the Genocide", *Third World Quarterly*, Cilt 22, No. 2, 2001.
- Whittaker, D. J. *Conflict and Reconciliation in the Contemporary World*, Routledge, Londra ve New York, 1999.
- Zorbas, E. "What does Reconciliation after Genocide Mean? Public Transcripts and Hidden Transcripts in Post-Genocide Rwanda", *Journal of Genocide Research*, Cilt 11, No. 1, 2009.

Çevrimiçi Kaynaklar

- http://www.icls.de/dokumente/ictr_statute.pdf
- http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm
- <http://unictr.unmict.org/en/cases>
- <http://ictr-archive09.library.cornell.edu/ENGLISH/completionstrat/s-2009-247e.pdf>
- <http://www.unmict.org/en/about>
- http://unmict.org/files/documents/statute/101222_sc_res1966_statute_en.pdf
- <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/publications/ictr-key-figures-en.pdf>
- <http://unictr.unmict.org/en/news/address-united-nations-security-council-final-report-completion-strategy-international-criminal>
- <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>
- <http://www.inkiko-gacaca.gov/rw/En/Generaties.htm>
- <http://www.inkiko-gacaca.gov/rw/En/EnIntroduction.htm>
- <http://wdi.worldbank.org/table/1.1>